

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: Jos. Cremers, Elisabeth Tehuis, Abtstraat 2, Maastricht. R. Geurts, Echt. Dr. W. Minis-van de Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht. C. Willemse, arts te Eygelshoven.

Alle correspondentie betreffende de redactie te richten aan Mevr. Dr. W. Minis-v.d. Geyn, Bonnefanten 5, Maastricht. Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden f 0.50, voor leden f 0.30. Auteursrechten voorbehouden.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging van de Maandvergadering, p. 93. — Nieuwe leden, p. 93. — Voor de jeugdleden, p. 93. — De Natuur in, p. 93. — Verslagen van de Maandvergaderingen, p. 93. — Pater Chrysanthus. Spinnen in Limburg, p. 97. — L. Boekbespreking, p. 100.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN.

Te Maastricht op Woensdag 3 October
om 6 uur in het Museum.

Te Heerlen op Woensdag 10 October
om 7 uur in de R.K.H.B.S.

NIUWE LEDEN.

Mej. D. van Nieuwenhoven, p/a. Mej. E. de Grebber, Bunde (L.).

VOOR DE JEUGDLEDEN.

Vergadering op *Woensdag 10 October* om 6 uur in het Natuurhistorisch Museum.

Er zal door verschillende leden gesproken worden over herfst- en winterverschijnselen.

Zondag 30 Sept. bessenexcursie naar Vlieck-Ulestraten. Vertrek per fiets om 2 uur aan het station. De trein vertrekt om 2.15 in Maastricht; retour Meerssen nemen. Samenkomst station Meerssen.

Zondagmorgen 14 October zullen we meedoen aan het vogeltrekonderzoek. Nadere gegevens worden op de vergadering van 10 October verstrekt.

DE NATUUR IN.

Paddestoelenexcursie op *Zondag 14 October* naar het Vijlerbôs o.l.v. de heer M. Mommers. Vertrek uit Maastricht met de L.T.M.-bus om

half elf vanaf het Stationsplein; uit Heerlen per L.T.M.-bus vanaf het Stationsplein om 10 uur. Retourtjes Holzet nemen.

Excursie naar Remouchamps. Op *Zondag 4 November* zal de voorgenomen tocht naar de grotten van Remouchamps gehouden worden, alwaar Dom Anciaux het gezelschap zal rondleiden.

Vertrek om 10 uur vanaf het museum, om 10.15 vanaf het Station.

Deelnemers moeten in het bezit zijn van pas of bewijs van Nederlanderschap en desgewenst zelf voor Belgische francs zorgen.

Op deze wijze, mede dank zij het aan ons ter beschikking gestelde gratis entree, kan de prijs op f 5.— per persoon gesteld worden.

Plaatsbespreking is echter noodzakelijk en kan geschieden tot 15 Oct., liefst zo spoedig mogelijk om teleurstelling te voorkomen.

Teneinde de excursie volkomen tot zijn recht te laten komen, zal het gezelschap beperkt blijven tot ongeveer 40 personen.

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Te Maastricht op *Woensdag 5 Sept. 1951.*

Aanwezig de dames Minis-van de Geyn, Bels-Koning, van der Mijl Dekker, Pyls, Zr Christilla, Dejong, Zr Juliëtte, Smeets, Smeets, Berendschot en de heren van Rummelen, Willemse, Kruytzer, pater van Summeren, van Sonderen, pater Schmitz, Huntjens, Br. Maurentius, Onstenck, Maessen, Bels, Mommers, Pyls, Br. Marinus, Br. Callistus, Bouchoms, Grégoire, Janssen, Clermont, Jaspars, van Noorden, Willems en Dielis.

Dr Willemse opent de vergadering en spreekt in een speciaal welkomstwoord pater Dr H. Schmitz S.J. toe, die door zijn verblijf in het buitenland zo zelden in de gelegenheid is de maandvergadering bij te wonen. Vervolgens memoreert de Voorzitter het verscheiden van een onzer oudste leden, mr Bolsius te Roermond. Dan deelt de Voorzitter mede, dat het de bedoeling is van de Nederlandse Mycologische Vereniging om in het najaar 1952 tesamen met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg in ons museum een nationale paddestoelententoonstelling te organiseren. Inzendingen van vers materiaal worden uit het hele land verwacht, alsmede uit België. Diverse instituten zullen belangrijk droog materiaal ter beschikking stellen. Kort geleden zijn reeds enige bestuursleden van de Mycologische Vereniging ter nadere bespreking hier geweest, nl. de heer Klein (Amsterdam) en dr Reynders (Amersfoort). Het bestuur van het Genootschap wekt alle belangstellende leden op, hun beste medewerking te verlenen tot het welslagen der tentoonstelling en hoopt, dat de paddestoelenkenners uit ons midden reeds dit jaar de diverse terreinen zullen willen verkennen en inventariseren.

De heer Mommers vertoont *Lactarius helvus*, een overigens niet zeldzame zwam, die toch weer steeds de aandacht weet te trekken door de sterke maggireuk.

Naar aanleiding van het artikel van Pater Sterke, „Een jonge havik”, in het Maandblad van 30 Juni j.l., deelt de heer Felder schriftelijk zijn bevindingen mede, omtrent het broeden van havikken in het Vijlenerbos. Zijn eerste waarneming dateert van 1944, in welk jaar hij een havikkenpaar met drie eieren aantrof in een eik. Door ontijdige verstoring kwam er van het broedsel niets terecht. In de daarop volgende jaren nam de heer Felder telkenjare een of meer broedende paren waar, doch in de meeste gevallen kwam het nooit zover, dat de jongen konden uitvliegen. Op het ogenblik bevinden zich in het Vijlenerbos nog 3 paren. Een paar bracht in de jaren 1948, 1949 en 1950 telkens 2 à 3 jongen groot en in 1951 één.

Van Pater Sterke kwam bericht binnen, dat hij begin Juli van dit jaar een dode havik vond in de buurt van het nest, eveneens in het Vijlenerbos.

De conservator, Dr Kruytzer, laat een mooie

aanwinst voor het museum zien, nl. een collectie spinnen door pater Chrysanthus O.F.M. Cap. in de jaren 1949 en 1950 in Limburg gevangen. De grotere exemplaren — ongeveer 50 stuks — zijn zodanig geprepareerd, dat ze aan de bezoekers van het museum kunnen getoond worden en zullen dan ook haar plaats krijgen in de zaal van de recente fauna. In totaal heeft pater Chrysanthus 102 soorten verzameld, waarvan 23 nieuw voor Limburg. (Zie volledige lijst elders in dit maandbladnummer).

De Voorzitter dankt pater Chrysanthus voor deze mooie verrijking van de museumcollectie.

De heer Lenaers te Stramproy geeft een schriftelijke aanvulling op hetgeen in 't Maandblad blz. 17 van deze jaargang werd medegedeeld betreffende de schubvaren te Stramproy, nl. dat na de strenge winter van 1929 de vegetatie van *Ceterach* op het oude kerkhofmuurtje zeer sterk achteruitgegaan is.

De heer van Noorden vond op een mergelmuurtje langs de Geul te Rothem de tongvaren; Broeder Maurentius nam *Ambrosia psilostachya*, een zeldzame overblijvende *Ambrosia* waar op de Brunssumerheide; de heer Jo Jansen (Heerlerheide) signaleerde in Juli l.l. een moerasschildpad te Brunssum, en zag in Augustus de visarend en een havikfamilie op de Brunssumerheide, benevens de wouw op de Vrakelsberg.

De heer Weysen vertelt, dat het juist 25 jaar geleden is, dat hij in poeltjes vlak over de grens in zeer groten getale *Triops cancriformis*, een kieuwpootkreeftje (*Branchiopoda*) vond; op instigatie van Rector Cremers werden de diverse plekjes gedurende de vacantiemaanden weer bezocht, helaas zonder het gewenste resultaat. Mogelijk is het al te laat in de tijd geweest; spreker wil volgend jaar een paar maanden eerder zijn geluk beproeven.

Volgens de heer Willems zouden deze kreeftjes hier ook veelvuldig voorkomen in karrespoorten te zien zijn. De Voorzitter spoort de aanwezigen aan om naar deze diertjes uit te zien en desbetreffende mededelingen op de vergadering bekend te maken.

Pater H. Schmitz schenkt voor de bibliotheek een exemplaar van de in 1951 verschenen 6e aflevering der „Phoridae” in Lindners verzamelwerk „Die Fliegen der paläarktischen Region”. Eveneens biedt hij twee geschriften aan, die aan elke deelnemer aan het 9de internationaal ento-

mologencongres te Amsterdam ter hand gesteld werden en bespreekt kort hun inhoud. De titels van deze zeer lezenswaardige verhandelingen luiden :

Entomology in the Netherlands and their overseas territories,

en

The Netherlands as an environment for insect Life.

Presented to the members of the IXth International Congress of Entomology by the Netherlands Entomological Society. Amsterdam, 1951.

Spreker betuigt ook bij deze gelegenheid aan het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg zijn dank, dat hij samen met kapelaan van Boven ons genootschap in Amsterdam als afgevaardigde mocht vertegenwoordigen. Het congres was naar algemeen oordeel uitstekend georganiseerd en met de grootste zorgvuldigheid voorbereid. De meer dan 800 deelnemers uit de gehele wereld zullen er de aangenaamste herinneringen aan blijven bewaren. Sprekers eigen voordracht in de Sectie voor Systematiek had ten doel aan te tonen, dat de door Wasmann in 1901 opgestelde Diptera-familie Termitoxeniidae niet langer kan gehandhaafd worden nu in het nieuwe genus en soort *Alamira termitoxenizans* Schmitz uit Nairobi (Kenya) een tussenvorm opgedoken is, welks voorste deel alle kentekenen vertoont van de Afrikaanse Termitoxeniide *Termitoscrofa pinguis* Schmitz, terwijl het achterlijf phoride-achtig gevormd is. Ook wat de vleugels betreft is het diertje half Phoride, half *Termitoscrofa*. Men zal dus voortaan de Termitoxeniinae als subfamilie van de Phoriden moeten beschouwen.

Vervolgens gaf spreker een iets uitvoeriger verslag over de voordracht met film van Prof. Dr K. Gösswald uit Würzburg over de bosmier *Formica rufa*. Deze geleerde strijdt voor het idee, de bosmier, die vroeger veel talrijker was dan tegenwoordig, weer sterk te vermeerderen om daardoor kaalvraat der bossen door nonrupsen e.a. te voorkomen. Waren er voldoende nesten van *Formica rufa*, dan konden de insectenplagen, die nu met grote onkosten moeten worden bestreden, absoluut niet ontstaan. Het blijkt namelijk, dat in kaalgevreten bossen de bomen in de buurt van een *F. rufa*-nest een

groene oase vormen ; door de intensieve insectenjacht der mieren blijven zij gespaard. Op ongeveer elke 50 m moesten wij in onze bossen een nest van *F. rufa* hebben ! Hoe is dat te bereiken ? Gösswald verdeelt de gehele inhoud van een geschikt *F. rufa*-nest over een aantal emmers, die op verschillende plaatsen boven boomstronken geledigd worden. Nu is het zaak elk van deze dochternesten bevruchte koninginnen te verschaffen. Tot dit doel worden in de tijd der bruiloftsvluchten kegelvormige tenten over meerdere *rufa*-nesten geplaatst en aan hun top duizenden gevleugelde ♂♂ en ♀♀ door mechanische apparaten weggevangen. In bakken in de vorm van een groot glazen aquarium laat men ze copuleren en brengt van de bevruchte ♀♀ er 200 in elk der dochternesten. Alle bijzonderheden van deze werkwijze kunnen hier niet besproken worden ; men kan ze vinden in een zeer lezenswaardige verhandeling van Prof. Gösswald : „Die rote Waldameise im Dienste der Waldhygiene” (160 blz., 6 gekl. pl., 50 afb. Metta Kinau Verlag, Lüneburg, Duitsl.), die in de bibliotheek van het Natuurhistorisch Genootschap aanwezig is. (Bibl. Wasmann).

Dit alles behoort, zoals men ziet, tot het gebied der „Toegepaste Entomologie”. Het kan echter niet anders of ook de zuiver wetenschappelijke entomologie moest door de onderzoekingen van Gösswald met nieuwe inzichten verrijkt worden.

Het bleek nl. dat er bij de bosmier verscheidene biologische rassen zijn ; Gösswald noemt ze de „Grosze, Mittlere und Kleine” rode bosmier. Lichamelijk verschillen ze slechts weinig in grootte en kleur en niet steeds doorslaggevend, maar de verschillen in levenswijze (bevoorrechte biotoop, bevolkingsdichtheid, nest- en stratenbouw, temperament, sociale- en gevechtinstincten) zijn opvallend en voor de praktijk zeer belangrijk. Groot, middel en klein mag niet individueel opgevat worden, doch heeft statistisch betrekking op de gemiddelde grootte der ♂♂.

De grote rode bosmier heeft en dult ook maar 1 koningin in het nest. Dientengevolge is het aantal individuen en ook de levensduur der kolonie beperkt. Verjonging en vorming van natuurlijke dochternesten heeft niet plaats. Deze vorm is daarom voor bosbescherming door kunstmatige vermeerdering harer nesten het minst geschikt.

De middelste rode bosmier heeft meerdere koninginnen; zij doet echter uit de aanwezige ♀♀ een sterke selectie, zodat het aantal niet boven de 20 stijgt. Met haar is reeds beter te werken.

De kleine rode bosmier is door een hele reeks eigenschappen een ideaal object voor kunstmatige vermeerdering. Bij haar kan het getal der koninginnen in de duizenden lopen, de kolonies verjongen zich geregeld door opname van eigen of vreemde bevruchte ♀♀, b.v. doordat de copula vaak op de oppervlakte van het nest plaats vindt; zij stichten ook uit zich zelf vele dochternesten en deze blijven met elkaar in verbinding. Dat er bij deze vorm der bosmier veel meer mierenbroed is, weten ook de verzamelaars van mierenpoppen, z.g. „miereneieren” zeer goed; hebben zij een nest gevonden, dan houden ze de ontdekking geheim om het ongestoord voor hun doel te kunnen uitbuiten en er zelfs tot 16 liter poppen in een jaar uit te halen. Het spreekt vanzelf, dat door het (wettelijk verboden) werk dezer mensen de mierennesten zwaar gehavend worden. Aan het onverstandige wegnemen van mierenpoppen is hoofdzakelijk de verarming onzer bossen aan mierenhoppen toe te schrijven.

Weliswaar geeft ook Gösswald toe, dat de miereneieren, dit voortreffelijk vis- en vogelvoeder, niet uit de handel verdwijnen mogen en 't ook niet behoeven. Hij raadt de stichting van „Amiesfarmen” aan door de overheid of als particuliere onderneming. Zij kunnen aan de vraag van de handel voldoen en alleszins rendabel ingericht worden. Voor de systematiek vloeien uit Gösswalds ontdekkingen bepaalde, niet zeer makkelijke problemen voort. Gösswald spreekt herhaaldelijk van soorten der bosmier, maar de door hem gevormde Latijnse namen *Formica rufa rufa* (grote rode bosmier), *F. rufa-pratensis major* (middelste r. bosmier) en *F. rufa rufa-pratensis minor* (kleine r. bosmier) zijn nomenklatorisch geen soortnamen. Bij strikte toepassing van de internationale nomenklatuurregels blijkt dat Gösswald bij *Formica rufa* twee subspecies onderscheidt, nl. *rufa rufa* en *rufa rufoprattensis*. De aanduidingen *major* en *minor* (quaternair) zijn nomenklatorisch niet beschermd, ze worden ook door Gösswald zelf slechts als voorlopig hulpmiddel ingevoerd. Wanneer de betreffende vormen in de zin der genetica slechts modificaties zijn, dus toestands-

vormen, zijn geen Latijnse namen nodig. A. Stärcke schijnt ze als zodanig te beschouwen; in Entomol. Berichten 13, Nr 315 van 1-IX-1951 zegt hij p. 327: „the diverse „varieties” and „races” distinguished by Gösswald in *F. rufa* Nyll.... I think are comprehensible as „formae”, modifications according to the surroundings, to the age of the people, the age of the dome, the rule of Toxopeus, and the vital factor $3/r$ ”. Dit vereist echter, zoals ook Stärcke aanduidt, nog nader onderzoek. Van de andere kant blijft ook de vraag te beantwoorden hoe de vormen van Gösswald staan ten opzichte van de systematische eenheden *polycytena* en *piniphila*, die uit nomenklatorisch oogpunt nader in beschouwing dienen te worden genomen.

Te Heerlen op Woensdag 12 Sept. 1951.

Aanwezig de dames van Thoor, Janssen, Freyser, Vaartjes en de heren van Ackooy, Collin, van der Kruk, Br. Arnoud, van Loo, Kuiper, Vijgen, Bemelmans, Sterken, Goertzen, Coonen, Adams, Bex, Bruna en Dijkstra.

Dr Bruna laat een ringslang zien, welke door hem in Utrecht gevangen is. Hij vertelt iets over de levenswijze, gaat de verschillen na met de beide andere inlandse soorten en informeert naar mogelijke vindplaatsen in Z. Limburg.

De heer Collin sluit hierbij aan en vertelt, dat de heer Brand te Wylre een ♀ exemplaar van een Europese landschildpad in een omrassterde strook ondergebracht had. Tot zijn grote verwondering zocht een ♂ moerasschildpad toenadering door hardnekkig tegen het gaas op te kruipen. Dit moet een dier uit het wild afkomstig zijn. Na enkele dagen volhouden plaatsten bereidwillige handen Romeo bij Julia. Verder werd nog mededeling gedaan over het voorkomen van de boomkikker bij de Roode Beek.

Broeder Arnoud deelde hierna het volgende over vondsten van padden mede: „Op 27 Juli 1951 ving ik enige volwassen exemplaren van *Bufo calamita* te Heerlen op de Molenberg, op een ongelijk en ruig begroeid stort; de afstand tot het zandige hellingbosje van Schaesberg was ongeveer 400 m. In een plasje op 100 m afstand van deze vindplaats vond ik ook larven, benevens eieren in snoer; de larven vertoonden de gele rugstreep; enkele exemplaren werden meegenomen en opgekweekt met als resultaat larven en padjes met de genoemde rugtekening. Bij het verlaten van het water zijn

de padjes 1 cm, ze springen niet maar lopen of kruipen, bewegen zich dus zoals volwassen dieren. Het volwassen exemplaar en ook enige larven zijn opgezonden aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht".

Op 12-9-51 nam spr. 19 roofvogels waar, vermoedelijk buizerden. Ook Dr Bruna had een grote vlucht gezien. Hij geeft een z.g. olifantsrups door, vermoedelijk een larve van het Avondrood en demonstreert een door hem opgefokte pikzwarte watortor (*Hydrous piceus*); spr. vraagt zich af, of deze kever, welke zeer algemeen in waterrijke streken van Nederland voorkomt, erg zeldzaam is in Zuid-Limburg.

Verschillende planten waren ter vergadering meegebracht, n.l. *Impatiens noli-tangere* (Springzaad), *Carlina vulgaris* (Driedistel), *Orobancha minor* (Klavervreter), *Erythraea Centaurium* (Duizendguldenkruid); de laatste plant wordt hier door het wegplukken van kruidenzoekers steeds zeldzamer. Mej. Vaartjes toont een exemplaar van *Saponaria officinalis* (Zeepkruid), verzameld bij de Vroedvrouwen-school. Ook heeft spr. een fraai gevormd nestje meegebracht van een wesp. Mej. Janssen liet vervolgens enkele planten zien, afkomstig uit Australië, waaronder enige *Eucalyptus*-soorten. Vervolgens krijgt de heer van de Kruk het woord; hij deelt mee, dat de Directie van de Oranje-Nassau Mijnen permissie gegeven heeft tot vrije toegang van Strijthagen voor een 20-tal leden van het Natuurhistorisch Genootschap. Deze kaarten zijn verkrijgbaar op het adres van spreker, n.l. Laan v. Hövell tot Westerflier 3 te Heerlen. Ook wil spr. de z.g. natuurwandelingen beter organiseren en verzoekt hen, die aan deze excursies wensen deel te nemen, hun adres op te geven.

De heer Bex vertoont een zonderling gevormde vuursteenbuis en naar aanleiding hiervan deelt de heer Collin mede, dat er zeer vermoedelijk in het Elzetter bos een werkplaats geweest is van neolithische voorwerpen. Mej. Janssen vraagt nadere gegevens over Moederkoorn (*Claviceps purpurea*) in verband met de gebeurtenissen in Frankrijk. Moederkoorn komt vrij geregeld op rogge voor. Het heeft een zekere waarde in de geneeskunde wegens zijn bloedvaten-vernauwende werking en gaat daardoor bloedingen tegen. Epidemieën zoals in Frankrijk kwamen vroeger vaker voor, door het nuttigen van ongezuiverd graan.

Vervolgens wordt een aflevering van „Natur und Museum" rondgegeven, waarin een paar afbeeldingen staan van de larve van een aaskever, welke een *Helix pomatia* aanvalt (zie het Maandblad, blz. 86).

Tenslotte doet Dr Dijkstra een mededeling over een endoparasiet bij de Europese kippenvlo (*Ceratophyllus gallinae*). Op een vergadering te Heerlen vertoonde Dr Dijkstra een aantal vlooien, verzameld in het nest van de Koolmees. Deze kwamen via Dr Willemse terecht bij Dr Smit, British Museum, welke vreemde organismen waarnam in de vlooien. Deze endoparasieten waren de oorzaak, dat een van de 8 vlooien gecastreerd was. Niet onmogelijk is dat deze endoparasiet bij de mees voorkomt als een al- of niet pathogene parasiet; deze zou de vlo als tussengastheer hebben. Preparaten ervan werden ter determinatie verzonden naar een bekend Amerikaans insecten-patholoog. Deze schreef, dat hij onlangs een soortgelijk geval bij bepaalde bladluizen geconstateerd had. Dr Smit informeerde naar de gezondheidstoestand van de koolmezen. Deze was slecht, het broedsel werd verlaten. Bovendien zou Dr Smit gaarne meer materiaal ontvangen van hetzelfde mezenpaar. In 1951 werd het nestkastje weer door koolmezen betrokken, vlooien werden echter niet aangetroffen. Dr Smit ontving gaarne allerlei parasieten en verzocht om medewerking bij het verzamelen van deze. Hij sloot een geschriftje in: Methoden over het verzamelen van ectoparasitaire insecten. Besloten werd om dit in de leesmap te laten circuleren.

SPINNEN UIT LIMBURG.

Op verzoek van het Natuurhistorisch Museum te Maastricht heb ik in Augustus 1949, April en Augustus 1950 enkele dagen besteed aan het bijeenbrengen van een collectie Limburgse spinnen voor genoemd museum. De volledige lijst van de vangsten volgt hieronder (102 ss). Vooraf enkele bemerkingen.

1. Veel voorkomende soorten werden niet op alle plaatsen gevangen en meestal werd van de verschillende soorten ook maar 1 of 2 ex. meegenomen.

2. Om toch enig idee te geven van verbreiding en talrijkheid heb ik, steunend op de opgaven van v. Hasselt (Catalogus Araneorum T. v. E. 1886; Suppl. II id. 1890; Suppl. III id.